

DWADZIEŚCIA PIĘĆ LAT ZAKŁADU FIZJOGRAFII I ARBORETUM W BOLESTRASZYCACH 1975–2000 – CZĘŚĆ 1

Twenty-five years of the Department of Physiography and the Arboretum
in Bolestraszyce 1975–2000

RAFAŁ NESTOROW

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Biuro w Krakowie,

Aleja Juliusza Słowackiego 46, 30–037 Kraków, tel. 12 634 10 73, e-mail:

rafal.nestorow@gmail.com

Spis treści

ABSTRACT	3
ZARYS HISTORII BOLESTRASZYC DO POŁOWY XX W.	4
BOLESTRASZYCE W RĘKACH OSTROWSKICH I MALARZA PIOTRA MICHAŁOWSKIEGO	6
ZAJĄCZKOWSCY – OSTATNI WŁAŚCICIELE MAJĄTKU BOLESTRASZYCE.....	11

ABSTRACT

The Arboretum in Bolestraszyce was established within the historic manor house and garden complex in Bolestraszyce with a centuries-old history. At the beginning of the 19th century, the Bolestraszycki estate belonged to the Ostrowski family, and then passed into the hands of an outstanding painter of the Romantic era, Piotr Michałowski (1800–1855), who settled in Bolestraszyce in 1846. In 1975, the local authorities in Przemyśl handed over the abandoned remains of the manor-garden complex with its derelict buildings to the Department of Physiography and the Arboretum of the Society of Friends of Sciences in Przemyśl. Thanks to the efforts and hard work of the founder of the Arboretum, professor Jerzy Piórecki, and the employees of the Department of Physiography and the Arboretum and, above all, as a result of generating its own income, the favor of friends, institutions and the Provincial Office in Przemyśl, the manor and farm buildings were rebuilt and adapted to the needs of the Arboretum. Renovation work was also carried out in the garden. These activities were financed in part by the Provincial Office in Przemyśl and, to a lesser extent, by the Scientific Research Committee, the Ministry of Culture and Art, and the National and Provincial Fund for Environmental Protection and Water Management. Between 1975–2000, the area of the Arboretum was expanded, mainly through the purchase, in 1996, of land in Cisowa – an area of 283 ha – from the Agricultural Property Agency of the State Treasury. Earlier still, the grounds on the lower terrace were purchased from the Commune Office, and Fort XIIIb was taken over from the State Treasury. By 2001, the Arboretum had grown from 9.23 hectares to 22 hectares. For the founder of the Arboretum, two aspects were crucial: research and plant collecting. In time, as Bolestraszyce was visited by more and more guests, the educational aspect became important. One measurable aspect of Bolestraszyce Arboretum's role as a research and cultural institution in south-eastern Poland is the impressive number of visitors, reaching almost 60,000 visitors per year in recent years.

Keywords: arboretum, Bolestraszyce, arboretum in Bolestraszyce, garden, park, Jerzy Piórecki, Narcyz Piórecki, Przemyśl, physiography department

ZARYS HISTORII BOLESTRASZYC DO POŁOWY XX W.

Przemiany własnościowe Bolestraszyce są udokumentowane i znane dość dobrze. Przed rokiem 1440 były własnością Steczki i wchodziły w skład majątku obejmującego Książyce, Malhowice, Wyszatyce i część przedmieścia Przemyśla. W latach 1440–1481 Małgorzata, córka Steczki, wniosła Bolestraszyce jako wiano w dom męża Stefana Świętopełka z Zawady h. Lis, chorążego przemyskiego. W latach 1481–1503 Stefan Świętopełk przekazał Bolestraszyce Janowi zwanemu także Chorążycem, który jako pierwszy posługuje się nazwiskiem Bolestraszycki. Po śmierci Jana w okresie 1503–1537 majątkiem zarządza wdowa Jadwiga Zgłobieńska wraz z córką Małgorzatą (wzmiankowana w 1530 r. jako wdowa po Janie z Pobiedna). W latach 1537–1541 majątek przechodzi na brata Jana, Mikołaja Świętopełka, zwanego także Chorążycem, oraz jego córkę Małgorzatę Kamieniecką. W latach 1541–1600 nadzór nad nieletnimi dziećmi Mikołaja: Mateuszem, Stanisławem, Katarzyną i Zofią, sprawuje Jan Tarnowski. Najstarszy z rodzeństwa Stanisław osiągnąwszy pełnoletniość objął Bolestraszyce w posiadanie. Po śmierci Stanisława Bolestraszyce dziedziczą jego dwaj synowie:

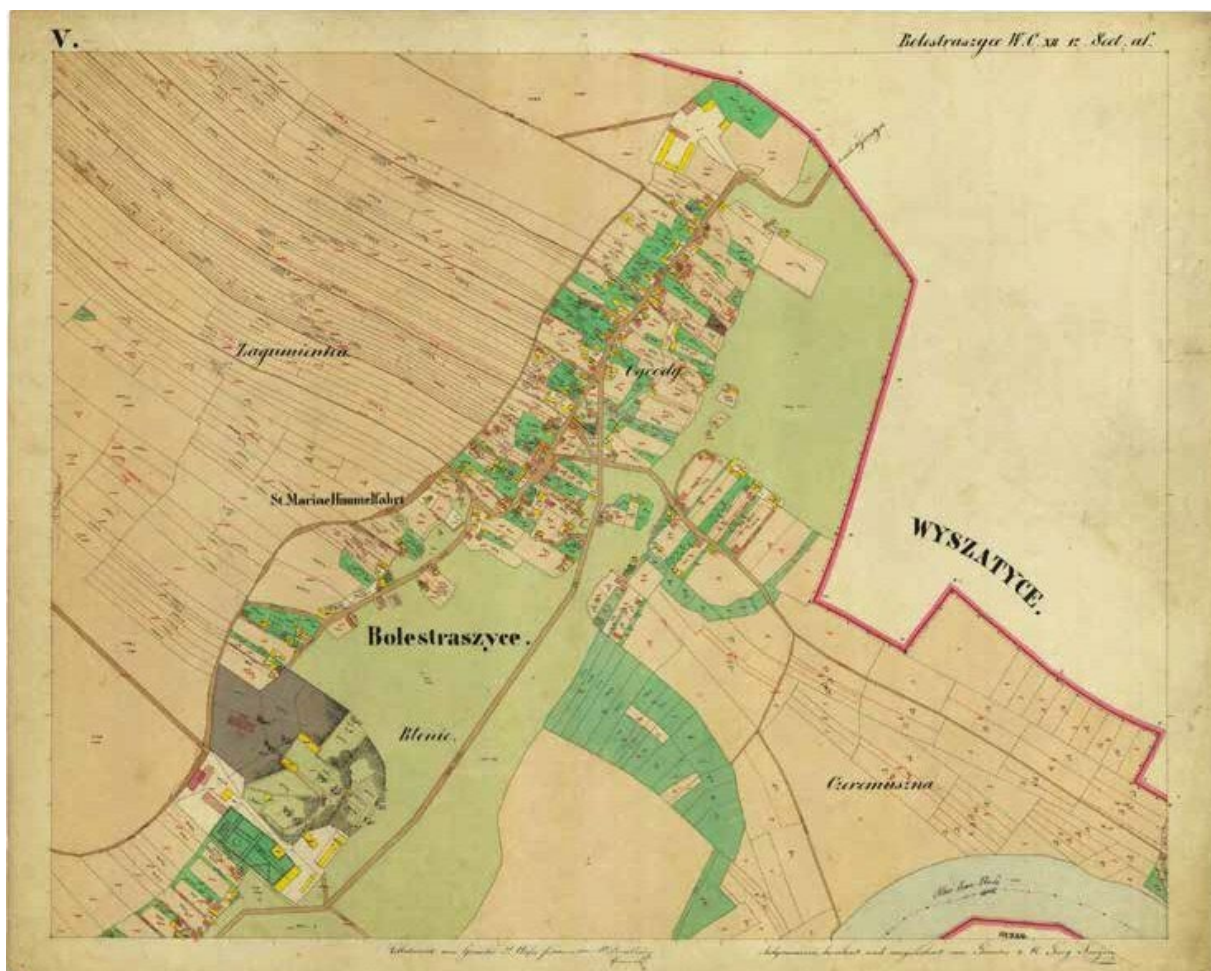

Ryc. 1. Piotr Michałowski (1800–1855). Autoportret, około 1840. Muzeum Narodowe w Warszawie, fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

Samuel i Jan, żonaty z Krystyną Gorajską, a następnie z Anną Strokońską. W latach 1639–1652 Bolestraszyce odziedziczyły córki Jana: Elżbieta, Zofia i Felicjana. Po śmierci Jana opiekę nad nimi przejął brat Jana, Samuel, sekretarz królewski, protestant znany z przekładu dzieła Heraklit albo o próżności świata pióra Piotra de Moulins. Nie chcąc dopuścić do wychowania córek w duchu heretyckim, Bolestraszyce najechał trzeci z braci, Piotr. Prawnym opiekunem córek Jana zostali Krzysztof Bolestraszycki wraz z żoną Joanną Wilamowską. W latach 1652–1672 właścicielem Bolestraszyce została córka Jana Bolestraszyckiego i Krystyny Gorajskiej, Zofia zamężna z Pawłem Ożarowskim, po którego śmierci wyszła powtórnie za mąż za Krzysztofa Tomasza Drohojowskiego, chorążego przemyskiego, na rzecz którego w 1672 r. dokonała intabulacji dóbr bolestraszyckich. Do 1686 r. Bolestraszyce należą do Krzysztofa Drohojowskiego, który ożenił się powtórnie z Aleksandrą Bidzińską. W wyniku podziału majątku z 1688 r. Bolestraszyce dziedziczą dwaj synowie Krzysztofa: Aleksander Dymitr i Jan Parys, którzy spłacają w 1694 r. siostrę Elżbietę. Za sprawą dalszych podziałów majątkowych Bolestraszyce znajdują się niepodzielnie w rękach Jana Parysa Drohojowskiego. W latach 1709–1718 Jan Parys Drohojowski wraz z żoną Konstancją Morską zapisują sobie wzajemnie dożywocie dóbr. Po śmierci Jana Parysa w 1712 r. Konstancja wyszła powtórnie za mąż za Felicjana Drozdowskiego z Drozdowa. W 1742 r. Jan Parys ożenił się powtórnie z Barbarą Zborowską, która wniosła mu 700 tys. złotych polskich. W 1758 r., po śmierci Jana Parysa, Bolestraszyce pozostają w rękach jego żony oraz syna Michała Franciszka, który z czasem po spłaceniu sióstr – Marianny oraz Teresy – obejmuje niemal całość majątku. W 1798 r. umierają jednocześnie Franciszek oraz jego matka Barbara, a majątek przeszedł w ręce dzieci Franciszka. W latach 1814–1830 jako właścicielka Bolestraszyce figuruje Julianna z Rozwadowskich, żona Onufrego Morskiego (1752 – zm. po 1880), ostatniego kasztelana kamienieckiego, która w bliżej niewyjaśnionych okolicznościach weszła w posiadanie tych dóbr.

BOLESTRASZYCE W RĘKACH OSTROWSKICH I MALARZA PIOTRA MICHAŁOWSKIEGO

Po śmierci Julianny z Rozwadowskich majątek odziedziczyła jej córka Józefa Morska, która wyszła za mąż (15 grudnia 1805 r. w Bolestraszycach) za Antoniego Jana Ostrowskiego, założyciela Tomaszowa Mazowieckiego. Następnie majątek bolestraszycy przypadł w udziale jej dwóm córkom: Julii i Krystynie. W latach 1830–1835 po zakwestiowaniu majątku Ostrowskich, Antoni powtórnie żonaty z Antoniną Michałowską, siostrą Piotra, znalazł się na emigracji we Francji, gdzie zmarł 4 grudnia 1845 r. Jego córka z pierwszego małżeństwa Julia (1807–1875) wyszła za mąż za Piotra Michałowskiego (1800–1855)¹, h. Jasieńczyk, słynnego malarza i wraz z nim zarządzała całym majątkiem Ostrowskich, a głównie Bolestraszycami, z których dochody wysyłano do Paryża na utrzymanie rodziny Ostrowskich. Piotr Michałowski zamieszkał w Bolestraszycach (Ryc. 1) w 1846 r. Ten wybitny malarz, świetny batalista i malarz rodzajowy dał się poznać jako zręczny gospodarz, w sprawny sposób zarządzający majątkiem (Ryc. 2). Warto wspomnieć o mało znanym fakcie z biografii artysty, który w młodym wieku odniósł znaczne sukcesy przy zarządzaniu przemysłem metalurgicznym w Komisji Przychodów i Skarbu Królestwa Kongresowego, a następnie jako szef uzbrojenia armii polskiej w Powstaniu Listopadowym. Piotr Michałowski przejawiał również talent w pracy rolniczej, szczególnie w hodowli zwierząt domowych. Dzięki swoim talentom podźwignął z upadku bolestraszycy majątek, prowadząc w nim m.in. hodowlę bydła sprowadzanego z zagranicy oraz stadninę koni. Hodowla koni miała przełożenie na artystyczną drogę malarza znanego przede wszystkim z doskonałych studiów tego zwierzęcia. W Bolestraszycach powstało wiele obrazów rodzajowych, akwarel, szkiców, scen rodzajowych i portretów, ze słynnym „Seńkiem” na czele (Ryc. 3).

Ryc. 2. Bolestraszyce 1850 r. Fotokopia mapy katastralnej z oznaczeniem oficyny – obecnie dwór, murowanej pozostałości zamku (tj. baszta z końca XVI w.) oraz budynków gospodarczych o nieznanym przeznaczeniu na dolnym tarasie, a także stawu i granic ogrodu czytelnych we współczesnych granicach. Archiwum Państwowe w Przemyślu – zbiory geodezyjne, fot. Archiwum Państwowe w Przemyślu 1 Na cmentarzu parafialnym w Żurawicy spoczywają synowie Piotra Michałowskiego. Jest tu figura Matki Boskiej z tablicą i napisem: Stanisław Michałowski Właściciel dóbr Bolestraszyckich. Ur. 14.04.1832, zm. 15.08.1891. Juliusz Michałowski ur. 1834, zm. 9.04.1883. Tadeusz Michałowski ur. 22.03.1844, zm. 2.11.1885. Synowie Piotra Michałowskiego i Julii z Ostrowskich. Zmarli w Bolestraszcach. Kochali Maryję i kości swe u stóp Jej złożyli. Proszą o zdrowaś Maria.

Ryc. 3. Piotr Michałowski (1800–1855). Portret Seńki, 1846–1848. Muzeum Narodowe w Krakowie, fot. Muzeum Narodowe w Krakowie

Ryc. 4. Nagrobek rodziny Michałowskich na cmentarzu w Żurawicy, fot. J. Piórecki

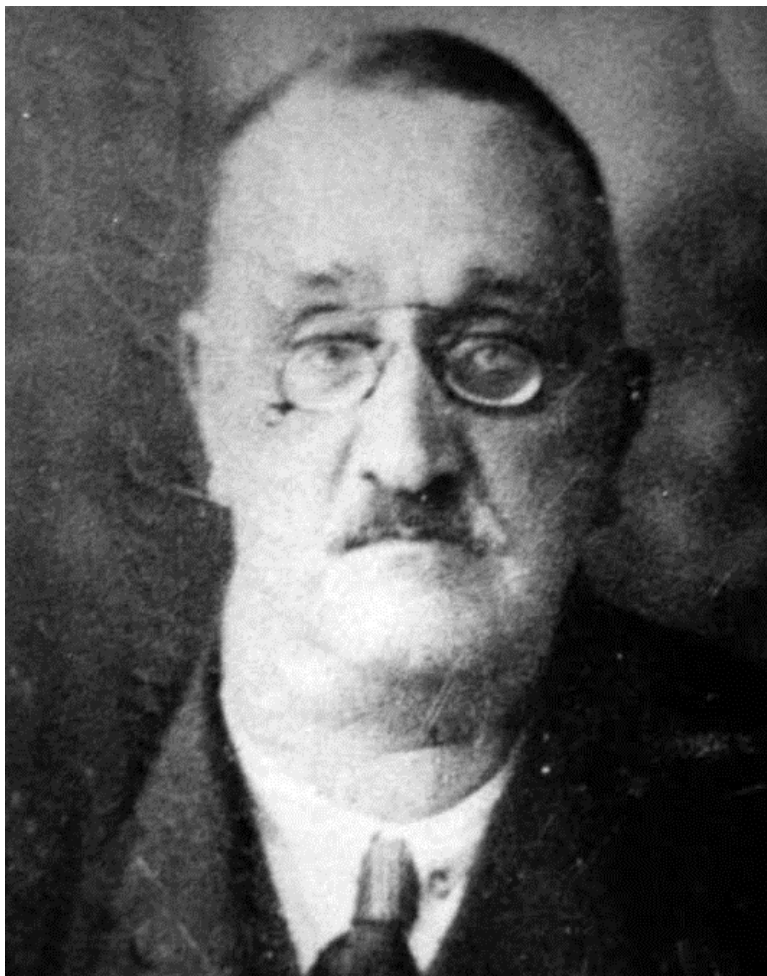

W Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej zachowały się liczne rysunki i akwarele Piotra Michałowskiego z okresu bolestraszyckiego m.in. ukazujące nauczyciela muzyki jego synów – Piotra Herbera czy guwernera – Duranda. Zakupione zostały również pod koniec XX w. inne dla Izby Pamięci Piotra Michałowskiego we dworze bolestraszyckim. Przeważają rysunki przedstawiające jeźdźców, uzupełnione o liczne szkice koni (Olbromska 2002). Kompozycja krajobrazowa jednej z wersji najstynniejszego obrazu Piotra Michałowskiego „Szarża w wąwozie Somosierry” sugeruje, że inspiracją dla niej był zapewne wąwóz mały w ogrodzie w Bolestraszcach lub wielki wąwóz z przedpola błoni przysiółka „Huczek” położony pomiędzy ogrodem a fortem XIII. Częste pobyty Piotra w Bolestraszcach stały się okazją do ożywienia kontaktów towarzyskich z okoliczną inteligencją, zwłaszcza z Pawlikowskimi z Medyki, a także jego dawnym podwładnym z Oddziału Górniczego Leonem Sapiehą z Krasiczyna, Leonem Rzywuskim z Podhorzec oraz malarzem amatorem Maksymilianem Oborskim, administratorem w Sieniawie, który stał się jego nieformalnym uczniem.

Ryc. 5. Tablica inskrypcyjna na grobowcu rodziny Michałowskich na cmentarzu w Żurawicy, fot. J. Piórecki

Przy okazji częstych pobytów Michałowskiego w Medyce Michałowski spotykał się z seniorem rodu Kossaków – Juliuszem. W latach 1855–1876 po śmierci Piotra Michałowskiego (zm. 9 czerwca 1855 r.) Bolestraszyce pozostały w rękach wdowy Julii z Ostrowskich oraz jej dzieci: Celiny – siostry Niepokalanki, Marii (1849–1920) zamężnej z Adamem Łempickim h. Junosza (zm. 1894) oraz Stanisława (1832– 1891), który od 1868 r. faktycznie zarządzał bolestraszyckim majątkiem. W latach 1876–1891, po śmierci matki, majątek został podzielony pomiędzy Łempickich i Stanisława Michałowskiego. Po bezdzietnej śmierci Stanisława Michałowskiego cały majątek znalazł się w rękach Adama i Marii Łempickich, a po ich śmierci w 1894 r. przeszedł na własność syna Dominika. Na cmentarzu w pobliskiej Żurawicy w rodzinnym grobowcu Michałowskich pochowani są synowie Piotra Michałowskiego i Julii z Ostrowskich: Stanisław Michałowski (1832– 1891), Juliusz Michałowski (1834–1883) i Tadeusz Michałowski (1844–1885) (Ryc. 4–5).

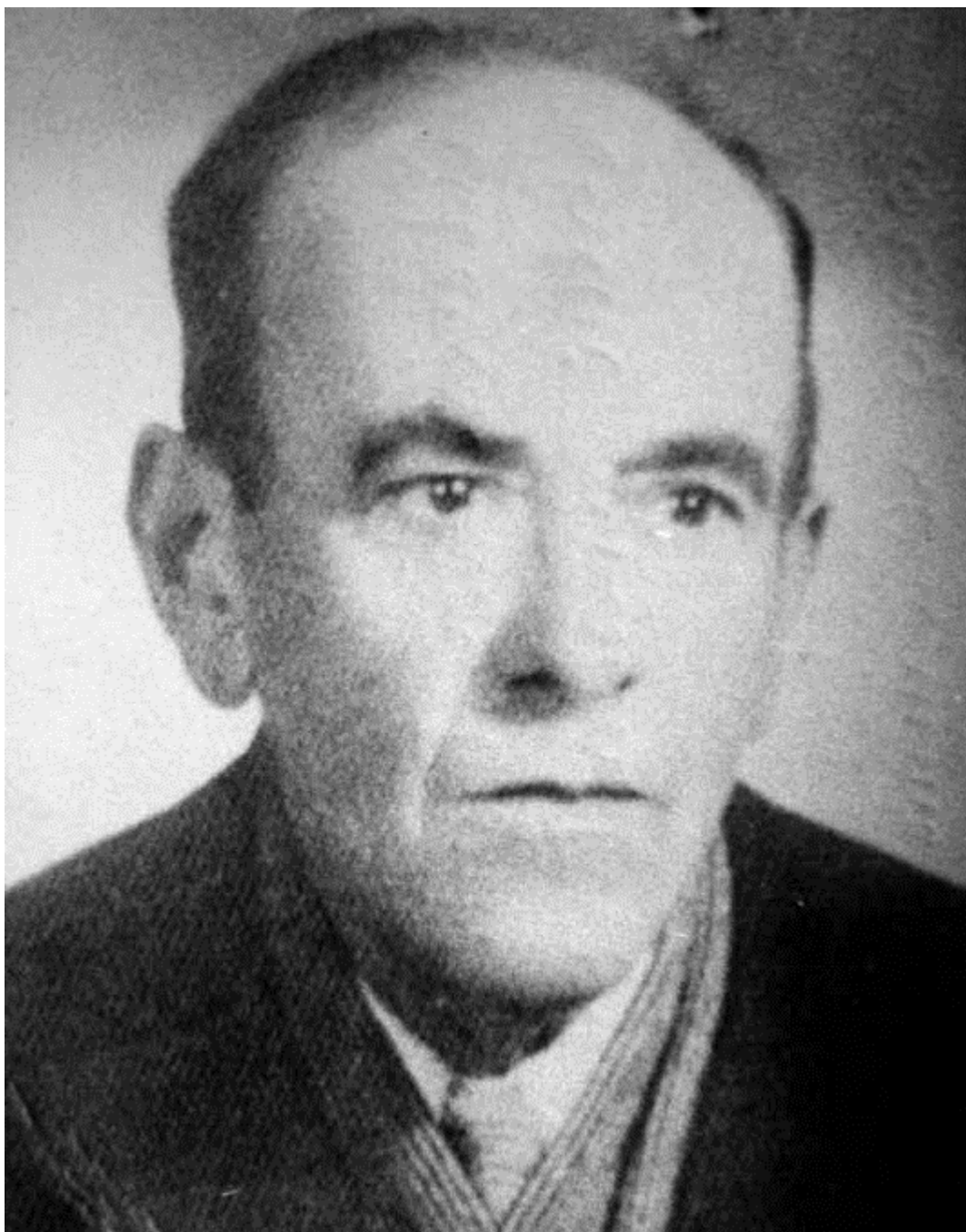

Ryc. 6. Mieczysław Zajączkowski – lata 20. XX w., fot. ze zbiorów J. Pióreckiego

ZAJĄCZKOWSCY – OSTATNI WŁAŚCICIELE MAJĄTKU BOLESTRASZYCE

W 1909 r. majątek bolestraszycki obejmujący wówczas 374 ha ziemi nabyła rodzina Zajączkowskich. Ostatni dziedzic Bolestraszyc syn Mieczysława i Eugenii z Aywasów Tadeusz Zajączkowski spoczywa na cmentarzu parafialnym w Mszanie Dolnej. Na cmentarzu parafialnym w Żurawicy przy krzyżu, koło figury Matki Boskiej jest tablica z inskrypcją: Eugenia z Aywasów Zajączkowska zm. 1950. Mieczysław Zajączkowski zm. 1931. Właściciele Bolestraszyc. (Ryc. 6), która przeniosła się do Małopolski z Podola. W rękach Zajączkowskich Bolestraszyc znajdowały się do roku 1945. Tadeusz Zajączkowski w 1944 r. z woli mieszkańców wsi nie opuścił Bolestraszyc. Mieszkał w resztówce dworskiej, w coraz trudniejszych warunkach i przez miejscowych widywany był przy obrządku zwierząt domowych i innych domowych pracach gospodarczych, zwyczajowo wykonywanych przez jego pracowników. Tadeusz Zajączkowski ożenił się w późnym wieku z długoletnią przyjaciółką, opiekunką i zarazem była pracownicą dworu, razem spędzili ostatnie lata życia w Mszanie Dolnej. Niezmiernie interesujące były jego osobiste wspomnienia z Bolestraszyc oraz dotyczące służby wojskowej we Lwowie i okupacji niemieckiej. Zupełnie nieznana jest jego działalność społeczna, podobnie zresztą jak jego rodziców. Według wspomnień Tadeusza, jego rodzice wspierali materialnie kształcenie młodzieży z Bolestraszyc. Na podstawie odnalezionych kart jego scenariusza reaktywowane są jasełka bolestraszyckie. Zajączkowski był prezesem Spółdzielni Mleczarskiej w Przemyślu „Zdrowe mleko”, z innymi udziałowcami wybudował na swoich gruntach, przy stacji Żurawica, wytwórnię lin okrętowych dla stoczni w Gdyni. W latach 1946–1975 po parcelacji majątku bolestraszyckiego zespół dworsko-ogrodowy, ogród wraz z murowanym dworem jako resztówka pozostał w posiadaniu Państwowego Funduszu Ziemi. Po reformie rolnej dwór (Ryc. 7) służył jako szkoła podstawowa, zaś budynki gospodarcze jako gminny ośrodek maszynowy. Ogród i dwór użytkowane były w latach 60. XX w. jako Ośrodek Rekreacyjny – letnie kolonie dla pracowników kopalni węgla ze Śląska.

W 1986 r. rozpoczęto remont w domku ogrodnika, części dawnej wieży obronnej zamku, ostatnim zabytkowym budynku dawnego zespołu dworskiego (Ryc. 8–9).

Ryc. 7. Tadeusz Zajczkowski – lata 30. XX w., fot. ze zbiorów J. Pióreckiego